

ИСАҚДЖАНОВ Рамзиддин

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Динишунослик ва жаҳон динларини қиёсий
ўрганиш ЮНЕСКО кафедраси доценти,
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

ХОЖА АХРОР АСАРЛАРИДА РАҲМ-ШАФҚАТ ВА БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ АКС ЭТИШИ

REFLECTION OF MERCY AND TOLERANCE IN THE WORKS OF KHOJA AKHROR

ОТРАЖЕНИЕ МИЛОСЕРДИЯ И ТЕРПИМОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ХОДЖА АХРОРА

Аннотация. Мазкур мақола машҳур тасаввуф тариқати пешвоси, валий Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ҳазратларининг раҳм-шафқат ва бағрикенглик борасидаги қарашларининг таҳлиliga қаратилган. Унда мазкур масалаларга оид алломанинг рисоалари ва мактубларида келишувчанлик, дипломатик муносабатлар устуворлигини ёқлаш каби хислатларни учратиш мумкин. Ҳозирги даврда миллатлараро ва динлараро муносабатларни илиқлаштириш, ўзаро компромис нуктасини топиш энг муҳим масалалардандир. Зеро тинчлик, сулҳпарварлик, ўзаро дипломатия ютуғи дунё тинчлиги ва ривожланиши фундаменти бўлиб хизмат қилади.

Калим сўзлар: Шайхлар шайхи, Ҳавроия, Рисолаи волидия, Фақарот ул-орифин, Мажмуа-йи мурасалот, аҳлуллоҳ, Рашаҳот айнил-ҳаёт.

Annotation. This article is devoted to the analysis of the views of the leader of the famous Sufism sect, Wali Khoja Ubaidullah Ahror, regarding compassion and tolerance. In theses and letters of scholars on these issues, it is possible to find features such as agreeableness and support for the stability of diplomatic relations. Warming of inter-ethnic and inter-religious relations, finding a point of mutual compromise is one of the most important issues in the current period. Because the achievement of peace, truce, mutual diplomacy serves as the foundation of world peace and development.

Key words: Head of the sheikhs, havroiya, Risalah Walidia, Faqarat ul-arifeen, Majmu-yi murasalat, ahlullah, Rashahat ainil-hayat.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу взглядов лидера известного суфийского направления Вали Ходжи Убайдуллы Ахрора на вопросы милосердия и толерантности. В тезисах и письмах ученых по этим вопросам можно найти такие черты, как доброжелательность и поддержка стабильности дипломатических отношений. Потепление межэтнических и межрелигиозных отношений, поиск точки взаимного компромисса является одним из важнейших вопросов текущего периода. Потому что достижение мира, перемирия, взаимной дипломатии служит основой мира и развития во всем мире.

Ключевые слова: Глава шейхов, хавроия, Рисала Валидия, Факарат уль-арифин, Маджму-йи мурасалат, ахлулла, Рашахат айнил-хаят.

КИРИШ

Мустақиллик даврида диний қадриятларни тиклаш, буюк аждодларимиз меросини чуқур ўрганиш ва кенг тарғиб қилиш, уларнинг эзгулик, маънавий комилликка чорловчи ғояларини ватандошларимиз, айниқса, келажак авлод қалби ва онгига сингдириш, ёшларни Ватанга садоқат руҳида тарбиялашда унумли фойдаланиш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Мамлакатимизда Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Фарғоний, Абу Мансур Мотуридий, Абдуҳолик Гиждувоний, Нажмиддин Кубро, Бурҳониддин Марғиноний, Баҳоуддин Нақшбанд ва бошқа алломаларимиз хотирасига муносиб ҳурмат кўрсатилгани, улар қолдирган бебаҳо мерос халқимиз маънавий-руҳий дунёсининг узвий қисмига айланиб бораётгани ҳам буни тасдиқлайди. Маълумки, истибдод йилларида Хожа Аҳрор валий сингари инсонларнинг ҳаёти ва илмий-иждодий меросини ўрганиш, улар қолдирган бой меросдан баҳраманд бўлиш, табаррук номларини тилга олиш, эслаш амри маҳол эди.

Бугунги мустақиллик кунларига келиб эса, неча асрлардан буён ноёб ақл-заковати, собит эътиқоди, беқиёс инсоний фазилатлари, маслак, эътиқоди ва эзгу амаллари, беназир фазилат-хислатлари эллар, юртлар учун ибрат намунаси бўлиб хизмат қилиб келатган «Шайхлар шайхи» Хожа Аҳрор Валийнинг ҳаёти, илмий фаолияти ва меросига янгича ёндашув, ҳолис тадқиқот ҳам назарий, ҳам амалий аҳамият касб этади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Мўғулларнинг қарийб икки асрлик истибдоди даврида таназзулга юз тутган илм-фан ва маданиятимиз Амир Темурнинг буюк ислохотчилик сиёсати туфайли Мовароуннаҳр ўзининг кўҳна шухратини яна тиклади. Бирок, Соҳибқирон вафотидан сўнг темурийзодалар ўртасида сиёсий низолар, тожу тахт учун курашлар авж ола бошлади. Шундай бир пайтда элу юрт тақдири, халқ манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида Хожа Аҳрор майдонга чиқади [1:14]. У халқ тақдири учун қайғуриш, султонларни адолатга чақиришни нақшбандия тариқати суфийларининг бурчи эканлигини уқтирган: «Бу замонда подшоҳлар хузурига бориб, мазлумлар ва ҳожатмандларнинг мушкулени осон қилишдан яхши хислат бўлмас. Шунга эришмоқ лозимки, бир мазлумнинг арзини султонларга етказиб, унга мададкор бўлиш, адолатсизлик ҳамда зулмни бартараф қилиш учун барча куч ва ғайратни аямаслик керак» [2:76].

Султон Абу Саид Мирзо ва унинг ўғли Султон Аҳмад Мирзо ҳукмронлиги даврида Хожа Убайдуллоҳнинг мавқеи ошади. Чунончи, бу даврга келиб, Мовароуннаҳр ва Хуросоннинг турли шаҳар, қишлоқларида Хожа Убайдуллоҳга қарашли мол-мулк, ер ва катта бойликлар вужудга келади. Абу Саид Мирзонинг фармони билан Хожа Убайдуллоҳга қарашли ер ва мулкдан ушр (ўндан бир) миқдорда солиқ олинарди, холос. Бошқаларнинг ер ва мулкларидан эса унга қўшимча яна бошқа солиқлар ҳам ундирилди. Бу эса деҳқонларни ниҳоятда қийин аҳволга солиб қўярди. Шунинг учун кўпчилик деҳқонлар ерларини Хожа Убайдуллоҳга назр қилиш билан унинг номига ўтказардилар-у, ўзлари ўша ерларда ишлашни давом эттиришарди. Натижада ортиқча солиқлардан халос бўлишарди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг «Бобурнома»сида қуйидагича ёзганлари ҳам шу маънода бўлса керак: «Ҳазрати Хожа Убайдуллоҳнинг мутааллиқлариғаким, бурун харж ва таҳмилларда кўп фақир ва мискин аларнинг ҳимояти билан зулм ва тааддидин халос бўлурлар эрди». Хожа Убайдуллоҳ ўз ихтиёридаги ер ва мулкдан келадиган даромадларни халқ бошига солинган ортиқча солиқларни тўлашга, мадраса, масжид, хонақоҳ

ва бошқа қурилишларга сарфларди. Хусусан, Умар Шайх Мирзо Шош (Тошкент) аҳолисидан 250 минг динор ҳажмида солиқ талаб қилганида, Хожа Убайдуллоҳ бу солиқнинг ҳаммасини ўзи тўлаб, яна қўшимча тарзда 70 минг динорни ҳам солиқ тўловчиларга топширган [3:169]. Буларнинг барчаси меҳнаткаш аҳоли назарида Хожа Убайдуллоҳнинг саҳий-қўли очиқ ва покиза шахс сифатида намоён этарди ва уни Хожаи Аҳрор деб улуғлашарди.

Хожа Аҳрор қаламига мансуб уч рисола бизгача етиб келган. Улардан бири «Фақарот ул-орифин» («Орифлар сўзларидан парчалар») номи билан машҳур бўлиб, унда Хожа Аҳрорнинг ва баъзи бошқа тасаввуф намояндаларининг тариқатга оид фикрларидан намуналар келтирилган. Иккинчи рисола - «Волидия» [4:52] («Отага бағишлов») деб аталган бўлиб, унда тариқат йўлига кирган кишининг одоб-ахлоқи, фақр ва фано тушунчалари ҳақида сўз боради. Ушбу рисолаи Заҳириддин Муҳаммад Бобур форс тилидан ўзбек тилига шеърӣ таржима қилган. Учинчи рисола – «Хавроия» деб аталиб, машҳур мутасаввиф шоир Абу Саид Абулхайрнинг «Хавро» («Хурлар» ёки «Фаришталар») сўзи билан бошланувчи бир рубоийсини шарҳлашга бағишланган.

Қуйидаги алломанинг рисолаларига тўхталиб ўтамиз.

Хожа Аҳрор валий нақшбандия тариқатини ривожлантириш борасида фақат оғзаки тарғиботчигина бўлиб қолмай, балки бу соҳада бир неча муҳим асарларнинг муаллифи ҳамдир. Ҳали кўпчиликка маълум бўлмаган ва ЎЗР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида сақланаётган бу асарлар қуйидагилардан иборатдир:

1. «Рисолаи хавроийя» (*Хурлар рисоласи*). Ушбу асар «Қутбу-л-авлиё» лақаби билан танилган. У тасаввуф шайхларидан Абу Сайд Абу-л-Хайр (ваф. 440F1048 й.) қаламига мансуб машҳур бир рубоийнинг шарҳига бағишланган. Шунинг учун рисолаининг баъзи қўлёзмаларида «Шарҳи рубоийи шайх Абу Сайд Абу-л-Хайр» деб ҳам номланган.

Рисола «Бисмиллоҳ...»дан кейин «Алҳамдулиллаҳил-лазий фаёзил ҳукм...» сўзлари билан бошланади. Ҳамд ва наътдан сўнг муаллиф рисолаи ёзишдан мақсадини тушунтиради. Унинг таъкидлашича, унга қадар ҳам мазкур рубоийнинг ҳақиқий маъноларини

шархлаш учун кўп муҳаққиқ алломалар томонидан уринишлар бўлган. Лекин улар Хожа Ахрорни қониктирмаган. Шу боисдан у бутун истеъдод ва қобилиятини сарфлаб ушбу шархни ёзган [6:2]. Унда Хожа Ахрор ўз қарашларини Қуръони Карим оятлари ва ҳадиси шарифлар билан тасдиқлаган. Шарҳда рубойидаги барча ирфоний сўзларнинг ғайбий маънилари баён қилинган.

Рубойининг қисқача шарҳи:

Хожа Убайдуллоҳ Ахрор таъбирича, рубойидаги «хавро» сўздан мурод ўлим тушагида ётган бемор ҳузурига жон бериш олдидан келадиган фаришталардир.

“Нигор”дан мурод руҳ, “ризвон” - ақл, “холи сийаҳ” - хорлик, ночорлик, “абдол” — нафсоний қувватлар, «мушаф» — инсоний ҳақиқат демакдир.

Бинобарин, мазкур рубойини тасаввуф тили билан таржима қилинганда қуйидаги мазмун англанади:

Ҳақ таолога ошиқу шайдо бўлмиш каминанинг ҳузурига жон олувчи фаришта ташриф буюрди. Жон фидо қилмай туриб маҳбубга етишмоқ амри маҳол эканини идрок этувчи ақл шодликдан қарсак чалиб юборди. Жон таслим қилиш асносида, одатда, инсон юзида хомушлик ва ночорлик аломатлари пайдо бўлади. Натижада нафсоний қувватлар инсоний ҳақиқат билан туқнашади ва мағлубиятга учрайди, яъни, Аллоҳга етишган ошиқнинг инсоний ҳақиқати ғалаба қилади.

«Рисолаи хавроийя»нинг Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида бешта нусхаси сақланмоқда.

2. «Рисолаи волидийя» («Отага аталган рисола»; «Мухтасар» деб ҳам юритилади). Рисола тариқат аҳлига қўлланма сифатида тайёрланган бўлиб, унда нақшбандия тариқатининг асослари ўз баёнини топган. Хожа Ахрор валий бу рисолаи ўз отасининг илтимоси билан ёзган. Бу ҳақда унинг ўзи муқаддимада шундай дейди:

«Бу «Мухтасар»ни таълиф этишимнинг сабаби - отамнинг менга қарата айтган ушбу сўзлари бўлди: «Аҳлуллоҳ (тариқат машойихлари)нинг сўзларидан бизга андак ёзиб беринг, токи биз ҳам олий мақомларга етишиш ва ҳақиқий илмлар ҳосил қилиш шарафига муяссар бўлайлик. Чунончи, Расулуллоҳ

алайҳиссалом ҳадисларида келмишки, ҳар ким билган илмига амал қилиб борса, Аллоҳ таоло унга бошқа билмаган илмларни ҳам билдириб боради» [8:13].

Бу асарни Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзбек тилига шеърӣ таржима қилган. «Бобурнома»да «Волидийя»ни назмда таржима қилиш тарихи бундай билдирилади:

«Одина куни ойнинг йигирма учиди ҳарорате баданимда зоҳир бўлди. Андоқким, жумъа намозини масжидда ташвиш била ўтадим, намози пешин эҳтиётини келиб, китобхонада, бир замондин сўнг машаққат била ўтадим. Индини якшанба куни иситиб, озроқ титрадим. Сешанба кечаси сафар ойининг йигирма еттисида ҳазрат Хожа Убайдуллоҳнинг «Волидийя» рисоласини назм қилмоқ хотиримга кечти» [9:356].

Бу жумлада икки муҳим хусусият бор:

Биринчи, «Мубаййин» асаридан ҳам маълумки, Бобур мужтаҳид имомлар фатвосига эътиمودли, Имоми Аъзам мазҳабида собит, улуғ фақиҳ бўлган ва подшоҳ бўла туриб, яна шундай оғир хаста ҳолида ҳам эҳтиёт пешин намозини тарк этмаган. Бу улуғ подшоҳнинг диндаги эҳтиётига далилдир. Чунки, кейинги даврларда жумъа намозининг Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в.) даврларидаги шартлари бажо бўлмаган. Бу зинҳор шубҳа эмас, балки эҳтиётдир.

Иккинчи хусусият, Бобур жиддий бетоб бўлиб, иситмалаб ётганида, сафар ойининг йигирма еттинчи куни, сешанбада рисолаи форсийдан туркий тилга шеърӣ таржима қилиш фикри кўнглидан кечади. Ҳазратнинг руҳига таважжуҳ қилиб, агар бу назм у ҳазратга мақбул бўлса, худди «Қасидаи Бурда» муаллифи Муҳаммад ибн Саид ал-Бусийрийнинг ҳазрати Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларидаги қасидаси мақбул тушиб, ўзи фалаж касалидан халос бўлганидек, мен ҳам бу хасталиқдан қутулсам, назмимнинг қабул бўлганига бир далил бўлғайдир, — деган фикр шоҳнинг кўнглидан ўтади. Шу ният билан «рамали мусаддаси маҳбуни аруз» ва «зарбгоҳи маҳбуни маҳфуз» вазнида рисолаи назм этишга киришади. Мавлоно Абдулрахмон Жомийнинг «Субҳа»си ҳам шу вазнадир, — дейди шоир [10:14].

Дарҳақиқат, «Волидийя»ни таржима қилиб бўлгач, Бобур ҳам касалдан халос топади.

Бу очик каромат эди. Бобур айтади: «Ўтган йили, ва балки, ҳар қачон бу касалликка чалинсам, бетоблигим камида бир ой, қирқ кунга чўзилиб кетар эди. Аллоҳнинг инояти билан ҳазратнинг ҳимматидан, бу гал пайшанба куни, ойнинг йигирма тўққизида озгина сўлгинлик бўлди, шу билан бу касалликдан халос бўлдим. Шанба куни, рабиъул-аввал ойининг саккизида рисола сўзларини назм қилмоқ охирига етди» [11:356].

Бобур Мирзо рисолаи туркий-ўзбек тилига ўғирар экан, назмни «Бисмиллоҳир-Роҳманир-Роҳийм» билан бошлаб, аввал Аллоҳ таолога ҳамду санолар келтиради, Унинг Зоти моҳиятига инсон фикру қиёси етмаслигини айтиб, баъзи исм-сифатларини баён қилади. Сўнгра ҳазрати Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламга наът келтириб, ул зотнинг таърифини айтиб, дуруд дуолари-ни арз этади.

Асарнинг тўртта қўлёзма нусхаси ЎЗР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида сақланмокда [12:24]. Унинг ўзбекча насрий таржимаси Тошкентда уч маротаба нашр қилинган.

3. «Фақарот ул-ориғийн» (Маърифат аҳли ҳаётидан лавҳалар). Бу асар «Фақароти Аҳрориййа» ёки «Воридот» ҳам дейилади. Асар ҳажм жиҳатидан Хожа Аҳрор валийнинг бошқа асарларига нисбатан анчагина каттадир.

«Фақарот»да тасаввуф аҳли, жумладан, Хожа Аҳрорнинг турли масалаларга оид фикрлари, тариқат усуллари берилган. Ҳар бир усул «фақра» (банд) деб номланган. Насрий тарзда тожик тилида ёзилган. Ундаги мулоҳазалардан Хожа Аҳрор ҳақида мақомат ёзган муаллифлар фойдаланганлар.

Унинг 6 та қўлёзма нусхаси Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида сақланмокда. Шунингдек, асар 1323 ҳижрий, 1910 милодий йилда Тошкент типолитографисида нашр этилган.

4. «Анфоси нафиса» (Дурдона сўзлар). Бу асарнинг қўлёзма нусхаси кам. ЎЗР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида унинг фақат битта нусхасигина сақланмокда [16:25]. Ҳиндистонда нашр этилган тошбосма асарда кўпгина машойихларнинг асарлари қаторида келтирилган.

Хожа Аҳрор валийнинг мазкур асарларидан ташқари форс-тожик тилида битган яна икки рисоласи мавжудлиги ҳақида ҳам маълумот

бор. Қўлёзма ҳолдаги ушбу рисоаларнинг сарлавҳасига «Рисолаи Хожа Аҳрор валий» деб аниқ ёзиб қўйилган ва улар мазмун-моҳияти жиҳатидан Хожа Аҳрор валийнинг шу вақтга қадар маълум бўлган асарларидан фарқ қилади.

Ўз даври ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳаётига жиддий таъсир кўрсатган хожагон-нақшбандия тариқати ғояларнинг кенг ёйилиши XV ва XVI аср бошларида ёзилган бир қанча тасаввуфий-биографик асарлар билан бир қаторда тариқат аҳлига мансуб, хусусан, унинг раҳбарлари Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ва бошқалар томонидан темурийлар давлатининг Ҳиротдаги саройига йўлланган хатларида ҳам акс этган. Бу ўринда Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар хазинасида сақланаётган «Мажмуа-йи муросалот» ёки унинг тузувчиси номи билан «Навоий альбоми» (мураққаи) деб номланиб келаётган дастхат-автограф руқъалар тўплами ҳақида тўхталамиз.

Альбом Мовароуннаҳр ва Хуросонда яшаган 16 муаллифнинг 594 донда дастхат руқъаларини ўзида жамлаган. Улардан 128 донаси Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор қаламига мансуб ва унинг имзоларига эга.

Хатларнинг аксари мутафаккир адиб, буюк давлат арбоби бўлмиш Алишер Навоийга, Хуросондаги темурийлар давлати ҳукмдори Султон Ҳусайн Бойқарога (1469-1506), қисман эса баъзи сарой амалдорларига йўлланган. Улар дастхат ҳолида бир нусхада Ҳиротдаги «Китобхонаи олий»да сақланган. Уларни жамлаб, альбом шаклига келтириш Алишер Навоийнинг ташаббуси ва буйруғи билан амалга оширилган.

Мазмун жиҳатдан мактубларни уч туркумга бўлиб шарҳлаш мумкин: [19:18] Биринчиси — бу Мовароуннаҳр ва Хуросонда ҳукмронлик қилган темурий ҳукмдорлар, чунончи, Бадахшон ҳокими Султон Маҳмуд (1459-1494), Мовароуннаҳр ҳокими Султон Аҳмад (1468-1493) ҳамда Султон Ҳусайн Бойқаролар орасидаги сиёсий, ҳудудий муносабатларга доир хатлар. Уларда Хожа Аҳрор Темурий шахзодалар олдига ўзаро низоларни тинчлик йўли билан ҳал этиш, урушлар туфайли аҳолининг жону молига зарар етказмаслик каби талабларни қўяди ва буни амалга оширишни Навоийдан илтимос қилади.

Иккинчи тур хатларда эса Хожа Аҳрор шариат қонун-қоидаларини мустаҳкамлаш ва бу орқали мамлакатда адолат ўрнатиш, мусулмонлар, яъни оддий раийятларга жабру зулм етказишдан золимлар қўлини қисқа қилиш каби фикрларни ифодалайди, баъзан эса адолатсизликка учраган бирор жабрдийданинг аниқ номини айтиб, ёрдам кўрсатишни сўрайди.

Учинчи туркум хатлар Хожа Аҳрор ва унинг яқин муридларининг Хуросон ҳудудида олиб борган хусусий хўжалик ҳамда савдосотиқ ишларига ва шулар билан боғлиқ солиқ-ийғимлар масаласига оиддир. Бу хатларда Хожа Аҳрор ўз даврининг йирик ер-сув, мол-мулк эгаси сифатида гавдаланади, ўзининг ва яқин кишиларининг манфаатлари Хуросонда ҳам ҳимоя қилинишига интилади. Аммо, айтиб ўтиш лозимки, бу турдаги хатлар орасида ғам баъзан оддий адолатталаб кишилар ҳуқуқини ҳимоя қилишга қаратилган илтимослар учраб туради.

«Рашаҳот айнил-ҳаёт» номли биографик асар муаллифи Фаҳруддин Али Сафий Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг Абдулҳолиқ Гиждувоний тилидан айтилган қуйидаги сўзларини келтиради: «Ҳазрат Абдулҳолиқ Гиждувоний буюрмишларки, халқ гарданидан оғирликни кўтариш керак, аммо бунга ҳалол касб билангина эришилади; «Қўл иш билан, дил ёр (Аллоҳ) билан» шиори хожагон тариқатида муқаррардир». «Силсилат ул-орифин» асарининг муаллифи Муҳаммад қозининг айтишича, мазкур ғояни давом эттириб, уни амалда қўлламоқ учун Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор: «мусулмонлар бошидан жабр-зулмни дафъ этмоқ учун дин ва шариатни дастур қилган ҳолда султонларга мурожаат қилмоқ лозимлигини» нақшбандия тариқати аҳлининг вазифаларидан, деб уқтиради. Эҳтимол, ана шу мақсадни амалга оширмоқ учун Хожа Аҳрор ўз ҳаммаслаги Алишер Навоий ижодий ишлар билан машғул бўлмоқ учун давлат ишларидан кетмоқни орзу қилган пайтда унга ёзади: «... қудратли султонга яқин бўлиш ва унга ўз сўзини етказа билиш - улуғ неъматдир. Бу неъмат шукронаси эса киши ўзлигини ва ўз вақтини мусулмонлар юмушига сарфлаш, улардан золимлар қўлини қисқа қилиш, зулмини йўқотишдир...» [19:34]. Бундай мазмундаги хатлар альбомда бир нечта

ва Абдулҳолиқ Гиждувонийнинг биз юқорида келтирганимиз сўзлари билан ҳамоҳангдир.

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ва бошқа тасаввуф аҳлининг «Мажмуа-йи мурасалот»да жамланган дастхат руқбалари XV аср иккинчи ярмида Мовароуннаҳр ва Хуросонда мавжуд бўлган маънавий-маданий, ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ҳаёт тарихини ўрганиш учун муҳим манба хизматини ўтайди. Шу билан бирга, Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ва бошқа муаллифлар хожагон-нақшбандия тариқатининг назарий асосларини ҳаётнинг турли соҳаларида амалда қўллабгина қолмай, уни назарий томондан ривожлантирганликларидан ҳам дарак беради.

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ва унинг муридлари, ўғиллари ва куёвлари томонидан Темурийларнинг Ҳирот саройига ёзилган руқбалар «Мажмуа-йи мурасалот» асосида (258 донга хат) 2002 йилда Голландиядаги Брилл нашриётида чоп этилди. Бу нашр руқбаларнинг автограф ҳолидаги факсимил наشري. Замонавий терма матни, инглизча таржимаси ва тадқиқотлардан иборат бўлиб, бу дунё фанига нодир нусхаларни тақдим этади.

ХУЛОСА

Хожа Аҳрор ўз замонасининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-мафкуравий ҳаётида катта из қолдирган арбобларидан бири сифатидаги қирраларини намоён этувчи мактублари муҳим аҳамиятга эгадир. Аслида мактуб - иншоъ шаклида юритилиб ҳар бир даврнинг ёзма нутқини, саводхонликни, ёзма муомала маданиятини намоён этувчи ҳужжатдир. Мактубни маншаъ қилмоқ – қоғозга туширмоқ еки мабдаъ қилмоқ - ёзишни бошламоқ хат ёзувчидан жуда катта салоҳият, зукколикни талаб этади. Айниқса, ёзилажак мактуб давлат аҳамиятига молик даражада бирор ҳукмдорга қаратилган бўлса, унинг таъсир кучи амалда ижобат натижасини бериш даражасида бўлмоғи лозим бўлади. Мана шу ўринда Хожа Аҳрорнинг мамлакатда ҳукм сураётган нотинчликни бартараф этувчи ҳонликлар ўргасидаги келишмовчиликларни изга солиш, эл юртнинг осойишини бузилишига сабаб бўладиган ўзаро урушларни тўхтатишга бағишланган мактублари ўз самарасини берганлиги тарихдан

маълумдир. Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоийга ёзган мактубларида эса Хожа Аҳрор шоирларга бўлган эҳтиромини, ҳурматини уларнинг давлат аҳамиятидаги тутган ўрнини баён этади.

Бир сўз билан айтганда, мактублар жуда мазмунли, ўз даврининг адабий тилида равон ва саводли тарзда ёзилган. Хожа Аҳрорнинг мактубларини илмий тадқиқ қилиш, унинг меросини нашр эттириш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир.

АДАБИЁТЛАР

1. Сирожиддинов Ш. Нақшбандия тариқати: тарихий жараён ва моҳият // Тошкент ислом университети илмий-таҳлилий ахбороти. № 2, 2003.
2. Валихўжаев Б. Хожа Аҳрор Вали. – Самарқанд, 1993.
3. Валихўжаев Б. Хожа Аҳрор тарихи. – Т.: Ёзувчи, 1994. -Б. 70.
4. Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор. Рисолаи волидия / Нашрга тайёрловчи: Ҳ.Ҳасанов. –Т.: Тошкент ислом университети, 2004. -52 б.
5. ЎзФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. Инв. № 514/2. 6 Ҳараф.
6. Хожа Аҳрор Валий. Рисолаи ҳавроийя. ЎзФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. Инв. № 507/1.
7. Нақшбандия тариқатига оид қўлёзмалар фихристи. Т.: Фан, 1993.
8. Мирзо Кенжабек. Дунёнинг муршиди. Т.: Фан, 2004.
9. Бобур З.М. Бобурнома. Т., 1991. Б. 356 (Тўққиз юз ўттиз бешинчи (1528) йил воқеалари).
10. Нақшбандия тариқатига оид қўлёзмалар фихристи. Т.: Фан, 1993.
11. Рисолаи волидия. Т., 1995. 2) Дунёнинг муршиди. Т., 2004 (матн ва қисқа шарҳ). 3) Рисолаи волидийя. Т., 2004 (кирилл ва араб ёзувларида).
12. Валихўжаев Б. Хожа Аҳрор тарихи. Т.: «Ёзувчи», 1994.
13. Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор. Фақаротул-орифийн. Т., Орифжонов типолитографияси, 1910.
14. Ҳасаний, Маҳмуд. Хожа Аҳрор Валий мероси. Имом ал-Бухорий сабоқлари, 2004 йил, №2-сон.
15. ЎзФА Шарқшунослик институти қўлёзмалар фонди. Инв. № 2178.
16. Ўринбоев А., Каримов Ғ. Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг дастхат рукъаларида нақшбандия таълимотининг акс этиши (илмий-амалий анжуман маърузалари тезислари). Т., 2004.
17. Фахриддин Али Сафий. Рашаҳот. – Т., Абу Али Ибн Сино, 2003. (Эркин баён).
18. Муҳаммад кози. Силсилат ул-орифин. ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг 4452/1 рақамли қўлёзмаси, в.706).
19. Мажмуаи мурсалот. ЎзФА ШИ. Инв. № 2178.
20. Хисматулин А.А. Суфизм. – М.: Петербургское востоковедение, 2003.